UO‘K 811.111'42:811.512.133'42

INGLIZ VA O‘ZBEK BADIIY DIALOGIDA MULOYIMLIK VOSITALARI VA MUROJAAT ASIMMETRIYASI

Nazirjonova Zebogul Nodirjon qizi

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o‘zbek badiiy dialogidagi muloyimlik vositalari P.Braun va S.Levinson modeli asosida qiyoslanadi. To‘qqiz asardan olingan 4956 akt va 3984 replika tahlili salbiy muloyimlik vositalari ingliz asarlaridagi aktlarning 29,9 % ida, o‘zbek asarlarida esa 8,3 % ida kelishini ko‘rsatdi. Farq har bir akt guruhida va munosabat turida saqlanadi. O‘zbek materialida muloyimlik yuklamalar, olmosh tanlovi va begonaga qarindoshlik atamasi orqali ifodalanadi, mavqe va yosh asimmetriyasi esa o‘zbek tilida sen va siz tanlovida, ingliz tilida murojaat turida aks etadi.

Kalit so‘zlar: muloyimlik, salbiy muloyimlik, ijobiy muloyimlik, “yuz” konsepti, murojaat shakli, sen va siz, yuklama, ingliz tili, o‘zbek tili.

СРЕДСТВА ВЕЖЛИВОСТИ И АСИММЕТРИЯ ОБРАЩЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИАЛОГЕ

Аннотация. В статье средства вежливости в английском и узбекском художественном диалоге сопоставляются на основе модели П. Браун и С. Левинсона. Анализ 4956 актов и 3984 реплик из девяти произведений показал, что средства негативной вежливости встречаются в 29,9 % актов английских произведений и в 8,3 % актов узбекских произведений. Различие сохраняется в каждой группе актов и в каждом типе отношений. В узбекском материале вежливость выражается частицами, выбором местоимения и обращением к постороннему с помощью термина родства, а асимметрия статуса и возраста отражается в узбекском языке в выборе sen и siz, в английском языке в типе обращения.

Ключевые слова: вежливость, негативная вежливость, позитивная вежливость, концепт «лица», обращение, sen и siz, частица, английский язык, узбекский язык.

POLITENESS DEVICES AND ADDRESS ASYMMETRY IN ENGLISH AND UZBEK FICTIONAL DIALOGUE

Abstract. The article compares politeness devices in English and Uzbek fictional dialogue on the basis of P. Brown and S. Levinson's model. An analysis of

4956 acts and 3984 turns from nine literary works shows that negative politeness devices occur in 29.9 % of the acts in the English works and in 8.3 % of the acts in the Uzbek works. The difference holds in every act group and every relationship type. In the Uzbek material politeness is expressed through particles, pronoun choice and kinship terms addressed to non-kin, while status and age asymmetry is encoded by the choice between sen and siz in Uzbek and by the type of address term in English.

Keywords: politeness, negative politeness, positive politeness, face, address terms, T/V distinction, particles, English, Uzbek.

Kirish

Muloyimlik nutqiy aktning shakliga ta’sir qiluvchi asosiy omillardan biri. Bir xil iltimos yoki taklif tinglovchi bilan munosabatga qarab turli vositalar bilan yumshatiladi. P.Braun va S.Levinson modeli bu vositalarni “yuz” tushunchasi orqali tasniflaydi va universal deb taqdim etadi. Biroq model ingliz tili materialida shakllangan va agglyutinativ tillardagi grammatik muloyimlik vositalari unda yetarli o‘rin olmagan.

O‘zbek tilida muloyimlik ko‘p jihatdan grammatik vositalar, ya’ni sen va siz tanlovi, yuklamalar va hurmat qo‘shimchalari orqali beriladi. Shu sababli ingliz va o‘zbek materialini bir model bilan o‘lchash modelning chegaralarini ham ko‘rsatadi. Maqolaning maqsadi ikki tilning badiiy dialogida muloyimlik vositalari qaysi guruhga tegishli ekanini, murojaat shakllari qanday taqsimlanishini va mavqe hamda yosh asimmetriyasi tilda qanday aks etishini aniqlashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

P.Braun ijobiy yuzni shaxsning ma’qullanish va yaqinlik istagi, salbiy yuzni esa harakat erkinligi va majburlanmaslik istagi sifatida ta’riflaydi. Aktning og‘irligi ijtimoiy masofa, so‘zlovchi va tinglovchining nisbiy kuchi hamda majburlash darajasi bilan o‘lchanadi [1, P. 326-327]. Kuch va masofa omillari asimmetriyani ham tushuntiradi, ya’ni kuchli tomon kuchsiz tomonga kamroq, kuchsiz tomon kuchliga ko‘proq muloyimlik bilan gapiradi [1]. B.S.Limning bayonicha, P.Braun va S.Levinson yuzga tahdid soluvchi aktni bajarishning besh superstrategiyasini ajratgan [2, P. 56].

Model ko‘p tanqid qilingan. P.Braunning o‘zi salbiy yuz tushunchasi G‘arb individualizmiga bog‘langani haqidagi e’tirozni qayd etadi [1, P. 327]. B.S.Lim madaniyatlarni ijobiy yoki salbiy muloyimlik madaniyatlariga ajratishni keraksiz deb biladi, chunki bitta madaniyat bir tadqiqotda salbiy, boshqasida ijobiy yo‘nalgan deb baholangan [2, P. 56]. K.Goddard ham bu nazariyani individualistik qarash ustiga

qurilgan deb baholaydi [3, P. 17]. J.Lich va T.Larina Sharq va G‘arbni ikki qutb emas, shkala sifatida ko‘radi va muloyimlikning bosh strategiyasini taklif qiladi, unga ko‘ra so‘zlovchi boshqa kishiga tegishli narsani yuqori, o‘ziga tegishli narsani esa past baholaydi [4, P. 11, 14]. Mualliflar vertikal va gorizontal masofani ajratadi [4, P. 22], rivojlangan honorifika tizimini esa shkalaning Sharq tomonidagi belgisi deb biladi [4, P. 23, 25, 28].

O‘zbek nutq odobiga oid ishlarda murojaat shakllariga alohida e’tibor berilgan. A.A.Muminova sen notanish, yoshi va lavozimi katta kishiga qo‘llanmasligini, kichikdan kattaga siz ishlatilishini va -lar qo‘shimchasi hurmat ko‘pligini bildirishini yozadi [5, C. 98-100]. Turkiy tillardagi o‘xshash hodisa qozoq materialida ham qayd etilgan, u yerda kichik kattaga qarindoshlik atamasi bilan murojaat qiladi va tanlov asosan yosh farqiga bog‘liq [6, P. 202, 204]. J.Sh.Djumabaeva va Sh.U.Sarimsakova esa ingliz va o‘zbek badiiy matnidagi noverbal muloyimlikni o‘rgangan [7, P. 3523-3524]. Biroq ikki tilning og‘zaki muloyimlik vositalari korpus asosida, asarlar kesimida hali qiyoslanmagan.

Tadqiqot materiali va metodlari

Material to‘qqiz badiiy asardan olindi. Bular O‘.Hoshimovning “Dunyoning ishlari”, Cho‘lponning “Kecha va kunduz”, Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar”, Sh.Boshbekovning “Temir xotin”, Said Ahmadning “Ufq” asarlari hamda H.Leening “To Kill a Mockingbird”, K.Ishiguroning “The Remains of the Day”, O.Wildening “The Importance of Being Earnest” va G.B.Shawning “Pygmalion” asarlaridir.

Kodlash ikki sathda olib borildi. Akt sathida 4956 direktiv, komissiv va ekspressiv akt (3419 tasi o‘zbek, 1535 tasi ingliz asarlaridan) bo‘yicha aktning o‘z so‘zlaridagi yumshatuvchi vositalar belgilandi. Replika sathida 3984 replika (2773 va 1211) bo‘yicha murojaat, olmosh, mavqe va munosabat turi kodlandi, chunki murojaat so‘zi ko‘pincha akt chegarasidan tashqarida, nutq navbatining boshida turadi. Ikki sath raqamlari bir-biriga qo‘shilmaydi.

Salbiy guruhga please, iltimos, konvensional bilvosita so‘roq, kechirim so‘zi, kichraytiruvchilar (-gina, bir, sal, just, a little), shart bilan yumshatish va hurmat unvoni kiritildi. Ijobiy guruhga erkalash, qarindoshlik va do‘stlik murojaati, inklyuziv biz, maqtov, hazil, va’da va sabab keltirish kirdi. Qarindoshlik va erkalash murojaati faqat qarindosh bo‘lmagan tinglovchiga qaratilganda ijobiy vosita hisoblandi, chunki o‘g‘ilning onaga oyi deyishi strategiya emas, oddiy murojaat. O‘zbek yuklamalari (-chi, -da, -a qol, qani bilan kelgan buyruq) hech bir guruhga qo‘shilmay, alohida qayd etildi.

Asosiy ko‘rsatkich asarlar o‘rtachasi, to‘plangan sanoq qo‘shimcha ko‘rsatkich sifatida beriladi. Natijaning akt tarkibiga bog‘liq emasligi akt guruhi va munosabat turi bo‘yicha alohida tekshirildi. Har asar replikalarining 20 % i (800 replika, 985 akt) birinchi kodlarni ko‘rmagan ikkinchi kodlovchi tomonidan qayta kodlandi. Takroriy (AI) kodlash muvofiqligi muloyimlik guruhi bo‘yicha $\kappa = 0{,}876$, murojaat turi bo‘yicha 0,951, olmosh bo‘yicha 0,971, mavqe bo‘yicha 0,774 bo‘ldi.

Tahlil va natijalar

Asosiy natija 1-jadvalda berilgan.

1-jadval

Muloyimlik guruhlari, akt sathi (asarlar o‘rtachasi, %, qavsda to‘plangan sanoq)

Guruh	O‘zbek	Ingliz
Faqat salbiy vositalar	8,3 (7,6)	29,9 (24,6)
Faqat ijobiy vositalar	17,9 (17,6)	12,7 (13,9)
Ikkala guruh vositalari	2,7 (2,5)	6,6 (5,7)
Vositasiz	71,0 (72,3)	50,8 (55,8)
Yuklama (alohida qayd)	11,5 (9,2)	muqobili yo‘q
Aktlar (asarlar)	3419 (5)	1535 (4)

Ingliz asarlaridagi aktlarning qariyb uchdan birida (29,9 %), o‘zbek asarlarida esa har o‘n ikkinchi aktda (8,3 %) faqat salbiy guruh vositalari keladi. Ikkala guruh vositasi birga kelgan aktlar ham qo‘shilsa, bu ulushlar 36,5 va 11,0 % bo‘ladi. Farq asar darajasida ham aniq, chunki eng past ingliz ko‘rsatkichi (Lee, 15,6 %) eng yuqori o‘zbek ko‘rsatkichidan (Cho‘lpon, 13,2 %) baland. Salbiy guruh ichida ingliz tomonida hurmat unvoni (14,9 % akt), konvensional so‘roq (6,4 %), shart va perhaps kabi yumshatuvchilar (6,0 %) hamda please (5,3 %) yetakchi. O‘zbek tomonida unvon, so‘roq va iltimos so‘zining har biri 2 % dan kam uchraydi. Faqat kichraytiruvchilar ikkala tilda bir xil ulushda, ya’ni 4,6 % aktda keladi.

Bu farq akt tarkibiga bog‘liq emas. Salbiy guruhdagi farq iltimos, buyruq va taqiq, taklif va maslahat, komissiv va ekspressiv guruhlarining har birida hamda oila, yaqin tanish, ish va begona munosabatlarining har birida saqlanadi. U iltimosda eng katta (55,4 va 22,2 %), komissivda eng kichik (13,9 va 1,6 %). K.Ishiguro romani chetki asar, unda faqat salbiy vositali aktlar ulushi 53,6 % ga yetadi. Bu asarsiz ingliz o‘rtachasi 22,0 % ga tushadi, ammo baribir o‘zbek o‘rtachasidan ancha yuqori qoladi. Hurmat unvoni salbiy guruhdan butunlay chiqarilganda ham o‘rtachadagi farq saqlanadi (19,5 va 6,7 %), lekin bu holda asarlar oralig‘i biroz kesishadi.

Ijobiy guruhda manzara boshqacha. O‘zbek o‘rtachasi umumiy ko‘rinishda yuqori (17,9 va 12,7 %), ammo oila sahnalarida ingliz ko‘rsatkichi baland (20,5 va 11,5 %), buyruq va taqiqda esa ikki til deyarli teng. Ijobiy muloyimlikdagi farq munosabat turiga qarab yo‘nalishini o‘zgartiradi, shuning uchun uni til farqi deb hisoblab bo‘lmaydi. Demak, o‘zbek materialini “ijobiy muloyimlik madaniyati” deb atashga korpusda asos yo‘q.

Misollar farqning shaklini ko‘rsatadi. O.Wilde komediyasida Jek ledi Breknellga Lady Bracknell, I hate to seem inquisitive, but would you kindly inform me who I am? deydi (Wilde, Act III, p. 143). Bitta gapda to‘rt salbiy vosita bor, ular unvon bilan murojaat, uzr ohangidagi kirish, modal so‘roq va kindly. Said Ahmad trilogiyasida esa Azizxon pochtadagi ayolga Jon opa, o‘zingiz yoza qoling, men adashib ketaman deydi (Said Ahmad, 98-b.). Gapda salbiy guruh vositasi yo‘q, ammo begonaga opa deyish va jon so‘zi yaqinlik bildiradi, -a qol shakli buyruqni yumshatadi, ikkinchi gap esa harakat uchun sabab keltiradi. Ingliz misolida tinglovchining erkinligi himoya qilinadi, o‘zbek misolida esa so‘zlovchi va tinglovchi orasidagi masofa qisqartiriladi.

O‘zbek yumshatuvchi yuklamalarining P.Braun va S.Levinson tasnifida aniq o‘rni yo‘q. Yuklamali buyruq o‘zbek asarlaridagi aktlarning 11,5 % ida uchraydi, iltimosda bu ulush 14,8 % ga yetadi. Sh.Boshbekov komediyasida Olimjon Qo‘chqorga Xafa bo‘lmang-u, Qo‘chqor aka, kennoyimgayam qiyin-da deydi (Boshbekov, 7-b.). Bu yerda -u va -da yuklamalari ham iltimosni, ham keyingi tanqidni yumshatadi. Yuklama va salbiy guruh vositasi birga kelgan iltimoslar 3,4 % ni beradi, ya’ni o‘zbek iltimosida yuklama ko‘pincha yagona yumshatuvchi bo‘lib keladi. Yuklamalar tinglovchining erkinligini ham, yaqinlikni ham bevosita nomlamaydi, shuning uchun ularni modelning ikki guruhidan biriga kiritishga nazariy asos yo‘q.

Murojaat shakllari ikki tilning turli yo‘l tutishini ko‘rsatadi (2-jadval).

2-jadval

Murojaat turlari, replika sathi (asarlar o‘rtachasi, %)

Murojaat turi	**O‘zbek**	**Ingliz**
Qarindoshlik atamasi (dada, aka, mother)	11,3	1,1
Ism va qarindoshlik so‘zi (Esh aka)	3,3	1,6
Erkalash (jonim, bolam begonaga, dear)	4,4	2,4

Ism	5,5	17,7
Ism va erkalash qo‘shimchasi (-jon, -xon)	4,5	0,0
Faqat familiya	0,7	4,3
Unvon va familiya (Mr Stevens, o‘rtoq Yusupov)	1,1	19,0
Ismsiz unvon (sir, xo‘jayin, taqsir)	3,0	11,0
Haqorat	3,9	0,4
Boshqa	5,3	4,4
Murojaatsiz	57,1	38,0
Replikalar (asarlar)	2773 (5)	1211 (4)

O‘zbek replikalarining 57,1 % ida murojaat yo‘q, ingliz replikalarida bu ulush 38,0 %. Murojaat bo‘lsa, o‘zbek tomonida qarindoshlik atamasi, ismga -jon yoki -xon qo‘shilgan shakl va erkalash, ingliz tomonida unvon va familiya, ism hamda ismsiz unvon ustun turadi. Bu farq asarlar darajasida ham saqlanadi, chunki qarindoshlik atamasi har bir o‘zbek asarida har bir ingliz asaridagidan ko‘p uchraydi.

O‘zbek materialining eng o‘ziga xos belgisi begonaga qarindoshlik atamasi bilan murojaat qilishdir. Qarindoshlik yoki erkalash murojaati bo‘lgan 577 o‘zbek replikasining qariyb uchdan ikki qismi qarindosh bo‘lmagan tinglovchiga qaratilgan. Tog‘ay Murod romanida kolxoz raisi traktorchiga Dehqonqul aka, siz bir maydon oyoq iling! deydi (Tog‘ay Murod, 75-b.), ya’ni qarindoshlik atamasi mavqe yuqoridan pastga bo‘lganda ham ishlatiladi. Ingliz asarlarida qarindoshlik atamasi bo‘lgan 20 replikaning hammasi haqiqiy qarindoshga qaratilgan.

Asimmetriya o‘zbek tilida olmosh tanlovida kodlangan (3-jadval).

3-jadval

Mavqe va yosh bo‘yicha asimmetriya, replika sathi (to‘plangan sanoq, %, qavsda replikalar soni)

So‘zlovchidan tinglovchiga	**O‘zbek: siz ulushi**	**Ingliz: unvon ulushi**
Mavqe: yuqoridan pastga	17,6 (1074)	25,3 (316)
Mavqe: teng	36,9 (564)	26,5 (170)
Mavqe: pastdan yuqoriga	84,8 (387)	78,3 (203)
Yosh: kattadan kichikka	11,6 (588)	40,9 (252)
Yosh: tengdosh	41,2 (495)	18,8 (176)

Yosh: kichikdan kattaga	89,5 (276)	60,8 (125)

Izoh: o‘zbek ustunida faqat sen yoki siz bilan kelgan replikalar, ingliz ustunida murojaati bor replikalar sanaldi. Yosh qatorlarida taxminiy yosh olingan.

O‘zbek tilida sen yoki siz tanlangan replikalar ichida kichikdan kattaga gapirilganda 89,5 % ida siz, kattadan kichikka gapirilganda 88,4 % ida sen ishlatiladi. Yosh faqat matnda bevosita aytilgan holatlar bilan olinganda ham manzara o‘zgarmaydi (90,8 va 85,8 %). Mavqe bo‘yicha natija ham shunday, pastdan yuqoriga 84,8 % siz, yuqoridan pastga 82,4 % sen qo‘llanadi. Bu bog‘liqlik har bir asarda saqlanadi.

Ingliz tilida asimmetriya olmosh bilan emas, murojaat turi bilan beriladi. Pastdan yuqoriga qaratilgan murojaatlarning 78,3 % i unvon, yuqoridan pastga esa 25,3 % i, va bu farq to‘rt ingliz asarining har birida bor. Ingliz tilidagi yosh natijasi esa barqaror emas. Kichikdan kattaga unvon ulushi taxminiy yosh bilan 60,8 %, faqat matnda aytilgan yosh bilan 40,7 %, ikkinchi sanoqda replikalar atigi 27 ta, shuning uchun bu kuzatuv xulosa sifatida olinmaydi.

Ikki tomonlama juftlar asimmetriyani aniq ko‘rsatadi. Said Ahmad trilogiyasida Ikromjon qarindoshi bo‘lmagan Nizomjonga Ichkariga kir, uka. Biron piyola choy ich! deydi (Said Ahmad, 302-b.), Nizomjon esa unga Ochig‘ini ayting, amaki, bilay axir deb murojaat qiladi (Said Ahmad, 446-b.). Ikkala yo‘nalishda qarindoshlik atamasi bor, olmosh esa asimmetrik. Ikromjonning Nizomjonga qaratilgan 59 replikasining 57 tasida sen, Nizomjonning unga qaratilgan 12 replikasining 11 tasida siz ishlatilgan. K.Ishiguro romanida esa lord Darlington butlerga familiyasi bilan These errors may be trivial in themselves, Stevens, but you must yourself realize their larger significance deydi (Ishiguro, Day Two, Morning), Stivens esa unga faqat sir deb murojaat qiladi. Ikki tilda asimmetriyaning manbai bir xil, uni kuch va yosh farqi belgilaydi, ammo ifoda sathi turlicha.

Gorizontal masofa ham ikki tilda turli vositada ko‘rinadi. O‘zbek oila sahnalarida sen ulushi 74,0 %, yaqin tanishlar orasida 58,8 %, ish va begona sahnalarida 51 % va 54 % atrofida. Ingliz oila sahnalarida murojaatlarning 69,7 % i ism bilan, begonaga qaratilganlarning 73,0 % i esa unvon bilan beriladi. Ikki tilda ham yaqinlik ortgan sari rasmiy shakl kamayadi, ammo o‘zbek tilida bu o‘zgarish olmoshda, ingliz tilida murojaat turida yuz beradi. J.Lich va T.Larina ajratgan ikki masofa o‘lchovi korpusda shu tarzda farqlanadi.

Xulosa

Birinchidan, salbiy muloyimlik vositalari ingliz badiiy dialogida o‘zbek badiiy dialogiga qaraganda ancha ko‘p uchraydi (29,9 va 8,3 %). Farq har bir akt guruhida,

har bir munosabat turida va asarlar darajasida saqlanadi. Uning asosiy manbai hurmat unvoni va konvensional modal so‘roqdir.

Ikkinchidan, ijobiy muloyimlikdagi o‘zbek ustunligi sahna turiga qarab yo‘qoladi, shuning uchun o‘zbek muloqotini ijobiy muloyimlik madaniyati deb tasniflashga asos yo‘q. Bu natija madaniyatlarni ikki turga ajratishni tanqid qilgan B.S.Lim fikriga mos keladi.

Uchinchidan, o‘zbek tilida muloyimlikning katta qismi P.Braun va S.Levinson guruhlariga sig‘maydigan vositalarda, ya’ni yumshatuvchi yuklamalarda, sen va siz tanlovida hamda begonaga qarindoshlik atamasi bilan murojaatda ifodalanadi. Yuklamalarning ingliz tilida grammatik muqobili yo‘q.

To‘rtinchidan, mavqe va yosh asimmetriyasi ikki tilda bir xil omillarga tayanadi, ammo o‘zbek tilida u grammatik jihatdan, ya’ni olmosh tanlovida, ingliz tilida esa leksik jihatdan, ya’ni murojaat turida kodlanadi.

Natijalarning cheklovlari ham bor. Material badiiy dialog bo‘lib, asarlar davri va janri teng emas, o‘zbek korpusida faqat bitta pyesa bor. Kodlash ishonchliligi takroriy (AI) kodlash bilan tekshirilgan, mustaqil inson kodlovchi bilan tekshirish keyingi bosqich vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown P. Politeness and Language // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. - 2nd ed. / ed. J.D. Wright. - Vol. 18. - Oxford: Elsevier, 2015. - P. 326-330.
2. Lim Beng Soon. Brown and Levinson’s politeness framework and studies on politeness in the 1990s // Journal of Modern Languages. - 2005. - Vol. 15, No. 1. - P. 47-63.
3. Goddard C. Ethnopragmatics: a new paradigm // Ethnopragmatics: Understanding Discourse in Cultural Context / ed. C. Goddard. - Berlin: Mouton de Gruyter, 2006. - P. 1-30.
4. Leech G., Larina T. Politeness: West and East // Russian Journal of Linguistics (Вестник РУДН. Серия: Лингвистика). - 2014. - № 4. - P. 9-34.
5. Муминова А.А. Узбекский речевой этикет: сен (ты), сиз (вы, Вы) // Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. - 2015. - № 3. - С. 95-103.
6. Muldagaliyeva A., Aisultanova K.A., Madiyeva Z.K. Sociolinguistic aspects of address terms based on Kazakh consanguine kinship system // Journal of Psychology and Sociology. - 2022. - Vol. 81, No. 2. - P. 198-207.

7. Djumabaeva J.Sh., Sarimsakova Sh.U. Expression of Uzbek and English culture: pragmatic features of nonverbal politeness in selected literary works // Theory and Practice in Language Studies. - 2025. - Vol. 15, No. 11. - P. 3521-3531.

Tadqiqot manbalari

Boshbekov - Бошбеков Ш. Темир хотин: жиддий комедия [Электрон ресурс]. - ziyouz.com kutubxonasi, [s. a.]. - 48 б.

Cho‘lpon - Cho‘lpon. Kecha va kunduz: roman. Birinchi kitob: Kecha [Elektron resurs]. - T.: Sharq, 2000 (ziyouz.com kutubxonasi elektron nusxasi). - 272 b.

Hoshimov - Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari: qissa. - T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. - 208 b.

Said Ahmad - Саид Аҳмад. Уфқ: трилогия. - Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. - 688 б.

Tog‘ay Murod - Тоғай Мурод. Отамдан қолган далалар: роман [Электрон ресурс]. - Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг Бош таҳририяти, 1994 (ziyouz.com kutubxonasi elektron nusxasi). - 168 б.

Ishiguro - Ishiguro K. The Remains of the Day. - Anstey: F.A. Thorpe, 1990.

Lee - Lee H. To Kill a Mockingbird [Elektron resurs]. - New York: HarperCollins, 2014. - EPUB edition.

Shaw - Shaw G.B. Pygmalion [Elektron resurs]. - Project Gutenberg, 2003. - EBook #3825.

Wilde - Wilde O. The Importance of Being Earnest / ed. R. Jackson. - London: A & C Black; New York: Norton, 1980.